

cada um dos textos — cuja redacção original se manteve — pode vir a dificultar a consulta aos menos experientes.

Optou, de um modo geral, o Prof. Blázquez por transmitir, em síntese e sem grandes comentários da sua lavra, o que os vários autores escreveram. Os seus amplos conhecimentos da bibliografia peninsular ter-lhe-iam facilmente servido para dar, de cada documento ou vestígio assinalado, uma perspectiva maior e coerente.

Sirva-nos, a título de exemplo do que acabamos de dizer, o ponto que abre o capítulo *Nuevas aportaciones a las religiones primitivas de Hispania* (p. 157-182), publicado pela primeira vez em 1988. Aí se faz referência à «Breve noticia sobre o santuário campestre romano de Miróbriga dos Célticos (Portugal)» inserida no volume V (p. 19 e seguintes) da *Homenaje a García y Bellido*, cuja data de publicação não é referida. Consta da bibliografia de D. Fernando de Almeida a nota «O santuário romano, campestre, de Miróbriga dos Célticos (resumo)» vinda a lume na *Revista de Guimarães*, 78 (1-2), Junho de 1968, p. 92-96. É muito provável que se trate, pois, do mesmo texto. Tinha, portanto, já em 1988 cerca de vinte anos. Ora, uma leitura apressada desse primeiro parágrafo pode sugerir que a inscrição a Esculápio aí referida acaba de encontrar-se, é uma novidade, quando se trata de um texto há muito conhecido. Por conseguinte — e sem sermos exigentes ao ponto de solicitarmos a informação, em nota de rodapé, da bibliografia posterior (que é muita!) sobre esse importante texto — teria sido bem útil que, mesmo entre parêntesis, se assinalasse que se está a falar

de CIL II 21, a que, aliás, o Prof. Blázquez se referira poucas páginas antes (p. 145).

Sirva-nos este exemplo para ilustrar também dois outros aspectos que tornam menos ágil a consulta do volume.

Em primeiro lugar, a grande dificuldade sentida por quem teve a cargo a revisão. No caso vertente, o dedicante é C. *Attius Ianuarius* e não *Atticus*; e as duas últimas linhas devem ler-se [Flabius Isas heres / fac(iendum) cur(avit) e não: [Flabius Isas / f(aciendum).

Depois, nem sempre a bibliografia citada foi tida em consideração. Em relação a esta epígrafe, por exemplo, há publicações que expressamente a estudam (citadas, v. g., nas p. 145 e 152) e que são, aqui, omitidas.

A inclusão de índices (toponímicos, de teónimos, analíticos...) teria certamente evitado muitos erros tipográficos (por exemplo, o Corral de Vascos da p. 161 é o mesmo que Corral de Vacas da p. 174, e o topónimo correcto é Curral de Vacas) e facilitado em muito a consulta, nomeadamente quando há várias vezes mencionado o mesmo documento (por exemplo, a inscrição rupestre de Vilar de Perdizes, CIL II 2476, é referida, sempre com leituras diferentes, nas p. 119, 143 e 171, sem que haja, no texto, qualquer chamada de atenção para tal).

Uma obra que tem, sem dúvida, utilidade mas que deve ser manuseada com muita cautela. Bom repositório de dados que deixa ao leitor a tarefa de minuciosamente os trabalhar.

José d'Encarnação

MASTIDORO, M. ROSARIA. 1991.

Concordanza dei carmina Latina Epigraphica compressi nella silloge di J.W.Zarker.

Amsterdam: Adolf M. Hakkert Publisher. xxxii + 260 pp.

L'equip de treball que el professor Paolo Cugusi ha anat formant a la Universitat de Cagliari al voltant de l'estudi dels *Carmina*

Latina Epigraphica (= CLE) segueix donant els seus fruits. Deixant de banda les nombroses publicacions sobre diferents temes

presentats als CLE, els alumnes i col·laboradors de Cugusi ens van fornint d'imprescindibles estris de treball. En primer lloc va ser un equip format per Cugusi i integrat per Maria Luisa Fele, Cristina Cocco, Edigio Rossi i Attilio Flore qui ens va oferir la primera concordança no mecànica dels CLE (*Concordantiae in Carmina Latina Epigraphica*, 2 vols., Hildesheim, 1988; la concordança de Pasqua Colafrancesco, Matteo massaro i Maria Luisa Ricci, *Concordanza dei Carmina Latina Epigraphica*, Bari, 1986, òbviament anterior, és de context i realitzada mecànicament, a més de tenir una configuració informativa certament diferent) integrats a la primera gran col·lecció de Franz Bücheler i Ernst Lommatsch, *Antologia Latina*, vols. II. 1-II.3, Leipzig, 1896-1926 (= Stuttgart, 1982). Aquell treball, tot i que millorable (vid. la recensió de Heikki Solin a *Gnomon*, 62 (1990): 656-658; el mateix professor finlandès havia fet també, dos anys abans, la recensió del treball de Colafrancesco et al., a *Gnomon*, 60 (1988): p. 619-624), marcà unes pautes de treball en el tractament dels CLE (fonamentalment —i en una col·lecció de més de dos mil CLE és una feina molt important— la incorporació de les revisions textuals aportades per la crítica posterior).

D'aquesta escola i amb aquests referents, se'ns presenta ara el treball de Maria Rosaria Mastidoro, que ve a completar magníficament la feina iniciada el 1988 pels seus col·legues. Després del suplement de Lommatsch (1926), l'única col·lecció de CLE que s'ha fet amb la voluntat de reunir material post-Bücheler, ha estat la de John William Zarker, *Studies in the Carmina Latina Epigraphica*, Diss. Princeton, 1958 («Part II: Collection of Latin Verse Inscriptions published since 1926»): tot i que incompleta, el seu valor rau en el fet que és l'única que tenim (des de 1958 fins avui, 1992, el problema s'ha agreujat notablement perquè en aquest període s'han donat a conèixer més de dos mil nous CLE, dispersos en centenars de publicacions diferents, mentre que a Zarker hi havia menys de dues-centes ins-

cripcions mètriques; la única possibilitat «immediata» d'accedir a aquest material és, ara per ara, l'Arxiu Personal que col·lecciona pacientment el professor Gabriel Sanders de la Universitat de Gant, després de més de trenta-cinc anys de treball). Seguint, doncs, les pautes marcades per Paolo Cugusi, Mastidoro ha confeccionat unes concordances dels CLE «zarkerians».

Es tracta d'una concordança no mecànica, que estudia el text des del punt de vista de filòleg i procura incorporar-hi les novetats textuals posteriors a l'edició de Zarker (són exclosos els CLE que Zarker va repetir respecte del recull de Bücheler-Lommatsch i també els amètrics). Tot i que Mastidoro indiqui que segueix fidelment el text zarkerià, la realitat és que la bibliografia posterior i la revisió de les inscripcions obliga l'autor a canviar-lo no poques vegades (a les p. XXIX-XXXI hi ha uns quadres amb discrepàncies textuals respecte a Zarker, que cal esmentar).

Aquest mètode obliga l'autora a incloure, en una «Bibliografia generale» i en una «Bibliografia relativa ai singoli carmi» (p. V-XXVIII de la introducció), tot el material «editorial» posterior a Zarker que ella ha utilitzat. Si el mètode és digne del millor elogi (ja deia Solin, quan parlava dels predecessors de Mastidoro, que «hat die neuere —i.e. Konkordanz von M.L. Fele et alii— den grossen Vorteil, dass sie die moderne Forschung zur Kritik der Versinschriften vielfach besser berücksichtigt» —p. 658—), els resultats són molts lleugerament millorables (potser només agrairiem que la bibliografia per cada CLE fos una mica menys selectiva).

Algunes mostres (seguint l'ordre de presentació de Mastidoro, que és el de numeració de Zarker i tenint en compte que només farem alguna observació sobre bibliografia de CLE hispans, que és el que millor coneixem) podrien ser: «Batlle» i no «Battle» (p. V i *undique*); «Boletín Arqueológico de la Real Sociedad Arqueológica Tarraconense» i no pas una barreja de castellà i català (p. V); «Memorias de los Museos Arqueológicos Provinciales» i no «Archeológicos» (p. V);

«Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades» i no «Antigüedades» (p. IX); c. 10: caldría afegir P. Piernavieja, *Inscripciones Deportivas de la Hispania Romana*, Madrid, 1977, p. 46-48; c. 43: cal afegir (Mastidoro no ho podia probablement conèixer quan va acabar la concordança) A. Beltrán Martínez-F. Beltrán Lloris, *El anfiteatro de Tárraco. Estudio de los hallazgos epigráficos*, Tarragona, 1991, p. 121.

Com que es tracta d'una concordança no mecànica, l'ordenament de paraules s'ha fet per lemes i sub-lemes successius i les aparicions d'una mateixa forma se succeeixen respectant la numeració de procedència de Zarker. Així, per exemple, tota la flexió del pronom personal de 1ª persona és presentada per sub-lemes sota el lema principal *EGO/NOS* i els adjectius en grau comparatiu o superlatiu cal buscar-los com a sub-lemes darrera del positiu corresponent. No es tracta, doncs, d'una concordança ordenada d'una manera alfabètica al cent per cent, on totes les formes coincidents es trobin agrupades al mateix lloc, sinó d'una concordança lematitzada seguint criteris gra-

matics. De la mateixa manera, tampoc el context que acompanya la paraula «concordada» no té sempre la mateixa extensió, com sol succeir amb una concordança mecànica.

El llibre es completa amb dos apèndixs; un que recull les inscripcions fragmentàries (no pas poques a Zarker); un segon, dedicat als CLE *aliena* (versos d'autors reconeguts identificats). No cal dir que hem acollit amb alegria la publicació d'aquestes concordançes (l'aspecte físic de l'edició que comercialitza Adolf Hakkert és una de les coses més negatives del llibre i sembla que vulgui fer els «honors» als exemplars que distribueix la «University Microfilms International» de la tesi de Zarker) per la continuïtat que representen, amb la col·lecció de Zarker, respecte del treball iniciat pels especialistes de Cagliari amb Bücheler-Lommatsch; perquè, com que es tracta d'una feina ben feta, faciliten la consulta de Zarker i perquè en recollir la informació crítica textual posterior milloren, filològicament parlant, la lectura d'aquest. I això, els filòlegs/epigrafistes ho agraeixen.

Joan Gómez Pallarès

ALTISENT, AGUSTÍ. 1993.

Diplomatari de Santa Maria de Poblet. Volum I. Anys 960-1177.

Barcelona: Abadia de Poblet i Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. 539 p., 22 làmines.

El pare Agustí Altisent, monjo de Poblet i doctor en Història per la Universitat de Barcelona, ha coordinat aquesta obra gegantina (600 documents transcrits tan sols en aquest primer volum).

L'edició parteix de dos cartorals fonamentals (sense negligir tampoc els documents originals i els trasllats): el primer és el cartulari de Tarragona (Tarragona, Biblioteca Provincial, ms. 241, d'entorn de l'any 1210), transcrit ja el 1983 per J. Pons i Marquès com a *Cartulari de Poblet, Edició del manuscrit de Tarragona*. Barcelona: IEC, 1983. Però la font fonamental d'aquesta edició és el cartulari de Madrid (Madrid, Archivo Histórico

Nacional, Cód. 992 B), unes cinc vegades més extens i copiat —almenys pel que fa al nucli central— uns deu anys més tard. La necessitat de dur a terme l'inevitable feina d'arxiu a Madrid ha estat una de les causes que la preparació d'aquest volum es perllongués gairebé durant trenta anys.

Després d'un doble pròleg del conseller Joan Guitart i de l'abat Maur Esteve, el pare Altisent ens relata a la introducció (p. 11-19) els feixucs preliminars que han permès la gènesi d'aquest volum. Les primeres feines de transcripció es van iniciar el 1964 i al llarg d'aquest extens procés, el pare Altisent ha exercit la funció vital de coordi-